

روش‌های نوین آموزش زبان عربی در دو مقطع متوسطه

مالک کعب عمیر^۱

چکیده:

تدریس زبان عربی در ایران همیشه با تکیه بر روش‌های سنتی همچون روش دستور - ترجمه، روش مستقیم، روش خاموش و غیره صورت می‌پذیرد، از این رو هیچ‌گاه عناصری که امروزه در روش‌های نوین وجود دارند از قبیل واکنش‌های ذهن مدرس و زبان‌آموز به هنگام آموزش زبان عربی، عناصر مختلف یادگیری، ویژگی‌های طرفین، سخن و موقعیت گفتگو، روند پیشرفت درسی و کسب اطلاعات توسط زبان‌آموز و ... مورد توجه صاحب‌نظران این حوزه قرار نگرفته است. در این مقاله درصددیم با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی روش‌های سنتی و روش‌های نوین تدریس عربی را بررسی کنیم و با تأکید بر فرآیند یادگیری زبان عربی بر پایه‌ی روش‌های نوینی همچون رویکرد کارکردگرا، یادگیری خودجوش، شیوه‌ی بحث گروهی... اصولی بنیادین را برای تدریس زبان عربی ارائه دهیم، به طوری که با استفاده از راهکارهای پیشنهادی، زبان‌آموز به صورت کارآمد دانش زبانی را کسب کرده و با ایجاد انگیزه، خلاقیت، اعتماد به نفس و در نهایت با کوشش مداوم و فعال در فضای علمی مناسب، توانش و کنش ارتباطی وی به بهترین سطح ممکن برسد.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان عربی؛ روش‌های نوین؛ کارکردگرا؛ یادگیری خودجوش؛ یادگیری از

طریق همیاری.

---

^۱ - مدرس مدعو دانشگاه فرهنگیان پردیس حضرت رسول اکرم (ص)

۱- مقدمه

امام صادق (ع) می‌فرماید: «تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يَكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ» یعنی زبان عربی را بیاموزید؛ زیرا زبانی که خداوند باری تعالی با آن با مخلوقاتش سخن می‌گوید. (مجلسی، ۱۳۶۳ش، ج ۱: ۲۱۲)

زبان عربی جایگاه خاصی در بین مسلمانان دارد چه عرب‌زبانان چه غیر عرب‌ها و این نتیجه به سبب نازل شدن آخرین کتاب وحی آسمانی به زبان عربی است و حفظ آن در سایه حفظ قرآن و بقای آن وابسته به بقای قرآن است.

همانا زبان عربی مسلمانان را علی‌رغم گویش‌های مختلف و قومیت‌های گوناگون متحد ساخت، و به همین دلیل آموزش زبان عربی در ایران و سایر بلاد اسلامی از نخستین سال‌های ورود اسلام به سرزمینشان آغاز گشت و ملت‌های مختلف برای رهایی از ظلم و ستم شاهان خود با آغوش باز و بدون هیچ مقاومتی آیین مقدس اسلام را پذیرفتند و هم از اسلام و هم از زبان الهی‌اش به‌خوبی پاسداری نمودند.

به‌طوری‌که بزرگ‌ترین کتب مرجع صرف و نحو و لغت و بلاغت و تفسیر قرآن و جمع احادیث به دست توانای علمای ایران و یا عرب ایرانی نژاد نگارش یافت. نظیر صاحب تفسیر طبری و الکتاب سیبویه متولد بیضای فارس و امثال‌وحکم میدانی نیشابوری و مقامات حمیدی و مقامات حریری فیروزآبادی متولد شیراز نگارنده معجم عربی القاموس المحيط و جرجانی نگارنده کتاب اسرارالبلاغه و سکاکی خوارزمی مؤلف کتاب مفتاح العلوم در علم بیان و ابن مقفع خوزستانی مترجم کتاب کلیله و دمنه و بسیارند از این قبیل علماء اسلامی و ایران که به عربی نگاشتند و از عربی و بالعکس ترجمه نمودند و همه می‌دانیم که آن ادیبان و سخنوران اسلامی و ایرانی فارسی‌زبانی که به عربی احاطه کامل داشتند نظم و نثر آن‌ها ذهن و دل ایرانیان را مجذوب خود ساخت «ولی بعد از مشروطیت و دوران نوگرایی در ایران تا امروز شاهد مجادله و به نحوی بی‌توجهی نسبت به زبان عربی هستیم با کمال شگفتی نتایج مطلوب و تأثیرگذاری را در میان دانش‌آموزان و دانشجویان خود مشاهده نمی‌کنیم» (ملکی، ۱۳۷۷ش: ص ۷۱)

در این عصر مسلمانان در کشورهای اسلامی برای آموزش زبان عربی به فرزندانشان در مراکز و دانشگاه‌ها و مدارس دولتی و غیردولتی برای حفظ دین و فرهنگ اسلامی استقبال کردند و در مقدمه آن‌ها ایرانی‌ها بودند که به آموزش زبان عربی و علوم آن‌ها همچون نحو و صرف و بلاغت اهتمام ورزیدند.

اما متأسفانه این روزها اغلب دانش‌آموزان از سراسر کشور از فراگیری این درس گریزانند و انگیزه یادگیری زبان عربی در آن‌ها ضعیف گشته است و عربی یکی از دروسی است که شاگردان ما در این درس نمرات رضایت‌بخشی را به دست نیاورده و بسیاری از آن‌ها در آموختن زبان عربی دچار افت شدیدی گشته‌اند. این امر ذهن اغلب دبیران عربی و مسئولین آموزش مناطق مختلف را به خود معطوف کرده است. اینکه چگونه موانع جذابیت درس عربی را از میان برداشته و انگیزه‌های مؤثر در آموزش زبان وحی را در بین دانش‌آموزان تقویت کنیم.

از جمله ضعف‌هایی که دانش‌آموزان با آن‌ها روبه‌رو هستند عبارتند از:

۱. عدم توانایی در فهم جملات عربی.

۲. عدم توانایی در سخن گفتن به زبان عربی.

۳. عدم توانایی در فهم قرآن و کتب اسلامی.

لذا برای برطرف کردن این ضعف‌ها باید گام‌هایی در تسهیل آموزش زبان عربی برداشته شود و باری دیگر برنامه آموزش عربی تجدیدنظر و اصلاح گردد و روش‌های جدیدی برای تدریس این زبان معرفی کرد.

بی‌شک معرفی و بررسی تجارب کشورهای عربی در برنامه درسی آموزش زبان عربی چه در حوزه عملی و چه در حوزه پژوهش، گامی مهم برای زمینه‌سازی در راستای استفاده از این تجارب و بهبود برنامه‌های درسی آموزش عربی در ایران است.

و همچنین بررسی روش‌های جدید تدریس زبان عربی در کشورهای مختلف و معرفی آن‌ها به پژوهشگران، برنامه‌ریزان و مدرسان زبان عربی جهت هر چه بهتر شدن امر یادگیری زبان قرآن در مدارس کشورمان است.

۱- پیشینه تحقیق

متأسفانه در ایران تحقیقات زیادی راجع به روش‌های تدریس زبان عربی در بحث آموزش و مشکلات آموزشی صورت نپذیرفته است. از جمله این تحقیقات که به بررسی آموزش زبان عربی پرداخته‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: «آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص-ها، کاستی‌ها و راهکارها)» (سلیمی، ۱۳۸۶ش)، «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی» (شکیب انصاری، ۱۳۸۲ش)، «آموزش مهارت نوشتن عربی در ایران؛ موانع و راهکارها» (فائمی، ۱۳۸۶ش)، «المشاكل الموجودة في تعليم اللغة العربية في المدارس الإيرانية» (اسحاق رحمانی، ۲۰۱۶م).

نکته قابل توجه آن است که هیچ‌یک از آثار موجود به بررسی روش‌های نوین تدریس عربی نپرداخته و بررسی حاضر درصدد تحقق این امر است. اهمیت پژوهش حاضر این است که می‌تواند علاوه بر بررسی روش‌های نوین آموزش زبان عربی در ایران، چالش‌های موجود در فراگیری و آموزش زبان عربی در سایه روش‌های مختلف تعیین کرد.

بررسی روش‌های خاص زبان‌شناختی برای متولیان امر آموزش زبان ضروری است. این جستار سعی شده که بر پایه امور زیر نگاشته شود:

۱. مطرح کردن مشکلات واقعی آموزش زبان عربی و آشنا شدن مدرسین با این‌گونه موانع و همچنین اطلاع داشتن از روش‌های صحیح تدریس برای غلبه کردن بر مشکلات پیش رو.
۲. توجه به شرح و توضیح وسایل و روش‌هایی که به مدرسین زبان عربی در جهت پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دو مقطع متوسطه اول و دوم کمک کند.

۲- مشکلات آموزش زبان عربی

از مهم‌ترین مشکلات دانش‌آموزان برای یادگیری زبان عربی علی‌رغم تسلط نسبی به قواعد صرف و نحو عبارتند از:

- ۱- دانش‌آموز توانایی فهم جملات عربی را ندارد.
  - ۲- دانش‌آموز از تکلم به زبان عربی عاجز است.
  - ۳- دانش‌آموز نمی‌تواند بدون واسطه قرآن و کتب دینی را بفهمد.
- دلایل به وجود آمدن این مشکلات متعددند برخی از آن‌ها مربوط می‌شوند به:

۲-۱ معلم:

۱. معلم مهارت کافی در تدریس زبان عربی ندارد.
۲. معلم به اندازه کافی به زبان عربی مسلط نیست.
۳. معلم زبان عربی بیشتر با زبان فارسی با دانش‌آموزان ارتباط برقرار می‌کند.

۲-۲ دانش‌آموز:

۱. دانش‌آموز تلاش جدی برای فهم و درک قواعد زبان عربی نمی‌کند.
۲. دانش‌آموز انگیزه‌ای برای یادگیری عربی ندارد.
۳. یادگیری زبان عربی را فقط به کلاس محدود می‌کند.

۲-۳ روش‌های آموزش:

۱. تکیه کردن بر ترجمه.
۲. تکیه کردن بر تکرار و حافظه دانش‌آموز.
۳. تکیه کردن بر تدریس معلم و عدم مشارکت دادن دانش‌آموز در درس.
۴. عدم توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان.

۲-۴ برنامه آموزشی یا درسی:

۱. تکیه کردن بر کتاب‌های خاصی که برای عرب‌زبانان تدریس می‌شود.
۲. تکیه کردن بر بخش‌هایی از این‌گونه کتاب‌ها و نادیده گرفتن بخش‌های دیگر.
۳. نادیده گرفتن سن و درک دانش‌آموز.
۴. عدم وضع قواعد روشن برای فهم و درک ترکیب‌های مجازی.
۵. عدم به‌کارگیری قواعد نحوی و صرفی در درک مطلب و گفتگو.
۶. عدم به‌کارگیری معانی مختلف کلمات در متن.

۲-۵ زمان و مکان:

۱. عدم وجود تناسب بین درس و ساعت تدریس.
۲. مهیا نشدن محیط مناسب برای یادگیری دانش‌آموزان.

۳- روش‌های سنتی و کلاسیک تدریس زبان‌های خارجی

بدیهی است که رویکردهای سنتی به آموزش زبان، اولویت آموزش را به توانایی‌های دستوری به‌عنوان پایه و اساس زبان داده بودند. آن رویکردها بر این باور بودند که دستور زبان را می‌توان از طریق آموزش مستقیم و از روشی که تکرار تمرینات مختلف را در برداشته باشد فراگرفت. روش‌های زیادی برای تدریس زبان‌های خارجی از جمله زبان عربی وجود دارند که متأسفانه نتیجه مطلوب از آن‌ها حاصل نشد از جمله آن‌ها:

۳-۱ روش دستور - ترجمه

یکی از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین روش‌های تدریس زبان دوم، روش دستور - ترجمه است که درباره آن نظریات و دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. (<https://fa.wikipedia.org>) از آنجایی که در این روش دستور زبان و ترجمه متون به زبان مادری بسیار اهمیت دارند، به این نام خوانده می‌شود، البته از آن به‌عنوان روش کلاسیک یا سنتی نیز یاد می‌شود. از روش دستور - ترجمه در سده‌های هفدهم تا نوزدهم میلادی به‌عنوان روشی پیشنهاد استفاده می‌شد، در واقع در آن زمان آموزش زبان دوم به‌مثابه آموزش زبان لاتین و یونانی بود و این دو زبان با استفاده از این روش آموزشی تدریس می‌شد. (<https://fa.wikipedia.org/wiki/>)

نقش معلم و زبان‌آموز در روش دستور - ترجمه کاملاً سنتی است. کلاس‌ها به‌شدت معلم محور و تحت کنترل معلم است. معلم قدرت مطلق کلاس درس، برنامه‌ریز، تصحیح‌کننده اشتباهات، سخنران کلاس و... است. دانش‌آموزان ابتکار عمل بسیار ناچیزی دارند و خلاقیت چندانی از خود بروز نمی‌دهند (البته ارتباط دانش‌آموزان با یکدیگر نیز بسیار اندک است ۲). (حقانی، ۱۳۸۳: ۲)

۳-۲ روش مستقیم:

این روش در تقابل با روش دستور-ترجمه به وجود آمد. در این روش معلم فقط از زبان خارجی استفاده می‌کند و برای درک بهتر زبان‌آموزان از وسایل کمک‌آموزشی مانند اشیاء و

تصاویر بهره می‌گیرد. معلم به‌هیچ‌وجه از زبان مادری استفاده نمی‌کند و از ترجمه جملات به‌شدت اجتناب می‌نماید. همچنین، قواعد دستوری به‌صورت استقرایی آموزش داده می‌شوند.

روش تدریس دستور زبان به‌صورت مستقیم و بر اساس قیاس بود به‌نحوی که دانش‌آموزان با نکات دستوری آشنا شده و سپس فرصت و مجال تمرین و به‌کارگیری آن‌ها را می‌یافتند، برخلاف روش غیرمستقیم که در آن به دانش‌آموزان جملاتی به‌عنوان نمونه و مثال که دربردارنده نکته دستوری موردنظر بود داده می‌شود تا از آن نکته دستوری را درآورده و استنتاج نمایند.

«روش مستقیم در بعضی مراکز خصوصی زبان‌آموزی (مانند مدارس برلینتز) موقّعیّت چشمگیری داشت، اما به دلیل بی‌تجربگی معلمان و علل ساختاری که در این روش بود، به‌زودی سیستم‌های آموزشی متوجّه کاستی‌هایی در آن شدند که خود باعث پیدایش شیوه‌های دیگری شد. یکی از دستاوردهای ماندگار روش مستقیم، خودمفهوم روش بود. اختلاف‌نظر بر سر روش مستقیم منجر به بحث‌های زیادی درباره‌ی چگونگی تدریس زبان دوم شد و ظهور و سقوط بسیاری از رویکردها و روش‌ها را در قرن بیستم رقم زد.» (<http://farsianccz.bicqfa.com/post/16>)

۳-۳ روش شنیداری-گوشی:

«این روش درواقع از نظریات زبان‌شناختی ساختارگرایی و روانشناسی رفتارگرایانه نشأت می‌گیرد. در این روش مطالب درسی بیشتر در قالب مکالمه ارائه می‌شوند؛ از لابراتوارهای زبان و وسایل صوتی و تصویری استفاده فراوانی می‌شود و تکرار، به‌خاطر سپردن، گفتار با تلفظ صحیح و تقویت قوه شنیداری از ارکان مهم در آموزش زبان به‌شمار می‌آیند. در این شیوه، لغات در بافت متن و نکات دستوری به‌صورت استقرایی تدریس می‌شوند. نقش معلم این است که جواب‌های صحیح را تشویق و پاسخ‌های نادرست را تنبیه کند.» (سلیمی، ۱۳۸۶ش: ۱۷۵) رفتارشناسی در آموزش در حال حاضر بی‌ارزش شده‌است. بسیاری از دانشمندان ناتوانی این روش را اثبات نموده‌اند

(<https://fa.wikipedia.org/>)

۳-۴ روش خاموش (صامت):

روش صامت یا خاموش نام روشی است که توسط کالب گاتگنو مطرح شد. این روش مبنی بر این بود که معلم باید در کلاس تا حد امکان ساکت باشد تا فرصت سخن گفتن به زبان دوم برای زبان‌آموزان فراهم شود. در این روند، زبان‌آموز از طریق حل مسئله و کشف فعالیت یاد می‌گیرد که حافظه‌ی خود را تقویت کند و زبان جدید را به خاطر بسپارد.

این روش به دلیل دشواری‌هایی که برای معلم به وجود می‌آورد و عادت نداشتن شاگردان، هم‌چنین، به تدریج کم شدن انگیزه‌های آنان برای ادامه‌ی روند یادگیری با استقبال عام مواجه نشد. (قوره، ۱۹۹۵م: ۳۶۸)

۳-۵ روش تلقین پذیری

این روش که برخاسته از دانش‌های جدید بشر در زمینه‌ی روان‌شناسی و عصب‌شناسی مغز انسان بود، بیش از هر چیز به انسان و حالت‌های درونی‌اش توجه نشان داد. عنصر عمده‌ای که روش تلقینی از روان‌درمانی وام گرفت استفاده‌ی عملی از تلقین است. مفهوم تلقین در آموزش تازگی نداشت. (<http://farsianoccz.blogfa.com/category/۴>)

در آموزش تلقینی، به محیط پیرامون و فراگیری جانی توجه بسیاری می‌شود. رنگ، نور و پوسته‌های روی دیوار کلاس، به‌طور هدفمند انتخاب می‌شوند. هر آنچه در فضای کلاس موجود است احساس آرامش به دانش‌آموزان القا می‌کنند. در کلاس گاه موسیقی پخش می‌شود. مکالمه‌ها همراه با پس‌زمینه‌ای موسیقی آرام اجرا می‌شوند. هم متن و هم مکالمه در برنامه درسی قرار دارند. در کل، دانش‌آموزان نقش‌کنش‌پذیری دارند. (قوره، ۱۹۹۵م: ۲۲۸)

این روش شاید برای کوتاه‌مدت مفید است، اما بدون شک برای بلندمدت مناسب نیست؛ زیرا که به کارگری این روش در یادگیری زبان عربی بر پایه قدرت حافظه دانش‌آموز استوار است نه بر مهارتش، به همین دلیل امروزه استقبال چندانی از این روش مشاهده نمی‌شود.

۴- روش‌های نوین

از دهه‌های گذشته تا به امروز واکنش‌هایی نسبت به شیوه‌ی تدریس سنتی زبان آغاز شد و خیلی زود شیوه‌های جدیدی در سرتاسر جهان منتشر شد و شیوه‌های قدیمی‌تر از دور خارج شدند. محوریت دستور زبان (قواعد) در آموزش و یادگیری زبان زیر سؤال رفت و بحث‌ها به این سمت و سو رفت که توانایی در یک زبان فقط شامل توانایی در دانش قواعد نیست.

درحالی‌که قدرت و توانایی قواعد برای تولید جملات امری ضروری است، اما باید توجهات را به سمت و سوی دانش و مهارت‌های موردنیاز برای استفاده از ساختارهای دستوری و دیگر جنبه‌های مورد اقتضای زبان برای اهداف مختلف ارتباطی از قبیل بیان درخواست‌ها، ارائه مشاوره، پیشنهاد، شرح خواسته و نیاز و موارد دیگر نیز معطوف نمود که هدف اصلی از آموزش زبان نیز همین موارد هستند، یعنی هدف اصلی توانایی برقراری با دیگران است و دراین‌بین آنچه که برای استفاده از زبان برای ارتباط کلامی لازم است، توانایی و قدرت برقراری ارتباط است. (قائمی، ۱۳۸۶ش: ۲۰۵)

پژوهشگران دو روش عام و خاص برای آموزش زبان عربی معین کردند. روش عام بر پایه‌های علمی ثابت استوار است و از ویژگی‌های مهم آن:

۱. بر پایه روانشناسی نگاشته شوند تا معلم رفتارهایی خاصی در تدریسش به کار ببرد که مطابق طبع دانش‌آموز باشند و همچنین با مراحل سنی دانش‌آموزان در طول سال‌های آموزشی هماهنگ باشد.

۲. تألیف درس‌های عربی بر اساس عقل و تجربه باشد نه از روی تقلید و حفظ؛ زیرا این امر شعله‌ی تلاش دانش‌آموزان را به خاموشی می‌گراید.

۳. گام‌به‌گام شدن با دانش‌آموز در آموزش مطالب از آسان به دشوار، از جزئی به کلی، از ساده به مرکب، از معلوم به مجهول و از محسوس به معقول، می‌تواند منجر به نشاط ذاتی دانش‌آموز و افزایش قدرت یادگیری شود. (الحصری، ۱۹۵۶م: ۳)

اما روش خاص آن روش‌هایی هستند که هر مدرس برای رسیدن به اهدافش در آموزش خود بکار می‌برد. چون برای زبان روش‌های خاصی برای تدریس وجود دارد هم چنان که برای تدریس تاریخ، جغرافیا و غیره روش‌های خاصی بکار می‌رود.

بدیهی است که هر مدرس سبک خاصی برای تدریس خود دارد؛ لیکن آگاهی داشتن از نظرات مریبان و روانشناسان و همچنین آشنایی با تجربیات متخصصین و روش‌های مدرسین و مریبان ممتاز و بهره‌مندی از آن‌ها در تدریس خالی از لطف نیست. (همان، ۱۹۵۶: ۴)

هدف از این پژوهش محدود کردن معلم در رفتارش هنگام پیاده کردن روش خاص خود در آموزش نیست، بلکه هدف آن یاری‌رساندن مدرس زبان عربی در رسیدن به اهدافش و موفقیتش در امر آموزش است؛ زیرا که امروزه روش‌های متنوعی برای تدریس وجود دارد اما یک مدرس موفق کسی است که بهترین روش را انتخاب کند که بر پایه تربیت و پژوهش‌های روان‌شناختی باشد.

۴-۱ رویکرد کارکردگرا

رویکرد نقش‌گرا در آموزش به صورت عام با طرح مشکل یا قضیه‌ای علمی، معلم و دانش‌آموز را در یک فضای ارتباطی مثبت دوطرفه قرار می‌دهد تا با بحث، گفتگو و تبادل نظرهای فردی و جمعی در صدد یافتن راه‌حل برآیند؛ بنابراین، این مشارکت، موجب برانگیختگی دانش‌آموز برای یادگیری و کسب دانش می‌شود؛ چراکه با این روش، انتظار دریافت اطلاعاتی از پیش فراهم‌شده، در وی از بین می‌رود. (السلیتی و مقدادی، ۲۰۱۲: ۸۵) این رویکرد در آموزش زبان نیز یکی از مهم‌ترین و جدیدترین رویکردهای آموزشی بوده است، که پس از افول رونق مکتب ساخت‌گرایی (*Structuralism*) و با پژوهش‌های زبان‌شناسان مکتب پراگ (*Prague School*) آغاز شد.

ارتباط (*Communication*) و معنا (*meaning*) از اساسی‌ترین مقوله‌های مطرح در این رویکرد به شمار می‌آید؛ منظور از «معنا» افکار و ایده‌هایی است که زبان‌آموز قصد انتقال آن را به مخاطب دارد. اهتمام به این مقوله در آموزش زبان با پیدایش نظریه تولیدی گشتاری و نظریه روان‌شناسی شناختی مورد توجه قرار گرفت. (طیعمه، ۲۰۰۶: ۶۷) در واقع، رویکرد کارکردگرا ارتباط‌زبانی در موقعیت‌های گوناگون اجتماعی، به زبان به مثابه ابزاری با کارکرد اجتماعی می‌نگرد که هدف اساسی آن ایجاد ارتباط

بین افراد بشر به‌منظور انتقال پیام‌ها و مفاهیم ذهنی به یکدیگر است. (خرما و نایف، ۱۹۸۸م: ۱۷۱) به‌اختصار می‌توان گفت رویکرد کارکردگرا در پی آن است فرد را برای انجام تمام فعالیت‌های زبانی که جامعه از وی انتظار دارد، توانمند سازد.

بدیهی است با توجه به این اصول، آموزش زبان با رویکرد کارکردگرا از سایر روش‌ها و رویکردهای آموزشی متمایز است. تدریس زبان عربی با این رویکرد نیز از این قاعده مستثنی نیست و می‌تواند زمینه را برای آموزش این زبان به‌صورت کاربردی برای گویشور و غیر گویشور فراهم کند. با توجه به مشکلات عدیده‌ای که گریبان گیر آموزش زبان عربی در آموزش و پرورش و آموزش عالی ایران است و یکی از علل اساسی آن برخاسته از روش‌های سنتی آموزشی چون روش دستور ترجمه است، بهره‌گیری از این رویکرد و سایر رویکردها و روش‌های آموزشی جدید می‌تواند در یادگیری مؤثرتر و کارآمد این زبان مؤثر نقش داشته باشد. (همان، ۱۹۸۸م: ۱۴۱)

با توجه به برخی از مبانی مشترک فراگیری زبان مادری و یادگیری زبان خارجی از دیدگاه رویکرد کارکردگرا، به نظر می‌رسد بهره‌گیری از این رویکرد در آموزش زبان عربی در ایران نیز خالی از لطف نباشد، بلکه با تأکیدی که بر نقش‌های اجتماعی زبان دارد و نیز ضعف عربی آموزان ایرانی در استفاده از زبان عربی در موقعیت‌های ارتباطی و اجتماعی، گامی مؤثر در بهبود آموزش و یادگیری این زبان در مدارس و دانشگاه‌های ایران باشد.

۴-۲ یادگیری از طریق همیاری

پژوهشگران اظهار داشته‌اند که یادگیری یک فرایند اجتماعی است و فعالیت‌های یادگیری برای رسیدن به مرحله‌ی تولید دانش و اطلاعات حیاتی است. در سال‌های اخیر بسیاری از معلمان فواید و اثرگذاری‌های راهبردهای یادگیری را از طریق همیاری دریافته‌اند. یادگیری از طریق همیاری یک قالب یا چهارچوب آموزشی است که در آن گروه‌های دانش‌آموزی ناهمگن از سوی معلم شکل داده می‌شوند و به فعالیت می‌پردازند.

هدف نهایی از کاربست الگوی تدریس یادگیری از طریق همیاری دستیابی به فعالیت‌های عالی ذهنی است. در واقع با وجود تفاوت‌های موجود در روش اجرای الگو، پنج عنصر در استفاده

از الگوی یادگیری از طریق همیاری بسیار اساسی به نظر می‌آید: «همبستگی مثبت، مسئولیت فردی، تعامل چهره به چهره، مهارت‌های اجتماعی و پردازش گروهی. این عناصر معلم را از سخنرانی صرف و دانش‌آموز را از تکرار بی‌مورد آموخته‌هایش رها می‌سازد. افزون بر این، یادگیری از طریق همیاری فرصت‌هایی را پدید می‌آورد که یادگیرندگان بتوانند در موقعیت‌هایی چون کارگروهی، ارتباطات، ایجاد هماهنگی اثرگذار و تقسیم‌کار موفق شوند؛ بنابراین، مشاهده می‌شود که دانش‌آموز در گروه‌های یادگیری از طریق همیاری باید بیش از یادگیری در قالب الگوهای دیگر به فعالیت بپردازد.» (فاسم‌خان، ۱۳۸۸ش: ۵۴)

۳-۴ روش تدریس غیرمستقیم

یادگیری از طریق مشاوره را یادگیری به شیوه‌ی غیرمستقیم هم نامیده‌اند. از آن‌رو، یادگیری از طریق مشاوره به‌مثابه یک روش تدریس - یادگیری تلقی می‌شود که اندیشه‌های کارل راجرز به‌عنوان بنیان‌گذار روش مشاوره‌ای ویژه، رهنمودهای بسیار اثرگذاری برای یادگیری می‌نمایاند و آنچه در فلسفه و تکنیک‌های مشاوره راجرز آمده است، الگوی تدریس غیرمستقیم را که در خانواده‌ی الگوهای تدریس قرار می‌گیرد پوشش داده و پشتیبانی می‌کند. (دانشگاه حکیم سبزواری، بروشور ش ۸، ص ۱)

یکی از مهم‌ترین کاربردهای الگوی تدریس یادگیری مشاوره‌ای یا غیرمستقیم زمانی است که کلاس بسیار «راکد» است و معلم تلاش می‌کند دانش‌آموزان را به هر قیمتی شده از طریق دادن تمرین و عرضه مطالب درسی به حرکت درآورد. تقریباً به مدت ۵ دهه، کارل راجرز از پیشگامان الگوهایی بود که در آن معلم نقش مشاور را ایفا می‌کرد. الگوی تدریس یادگیری مشاوره‌ای یا غیرمستقیم بر روابط دوستانه‌ی بین معلم و یادگیرنده تأکید می‌ورزد.

در الگوی تدریس - یادگیری مشاوره‌ای (غیرمستقیم) تلاش معلم صرف آن می‌شود که به یادگیرندگان یاری کند تا خود نقش اصلی را در هدایت آموزش و پرورششان ایفا کنند - برای مثال، دانش‌آموزان از طریق گزینش هدف و نیز با تعیین شیوه و سبک یادگیری خود می‌توانند راه‌های دستیابی به مقاصد را معین سازند.

در کلاس درس معلم به‌مثابه یک تسهیل‌گر و مدیر یادگیری می‌کوشد اطلاعات زمینه‌ای را عرضه کند تا یادگیرندگان خود به حل مسئله بپردازند. (<http://www.kancon.ir/Article/153896>)

۴-۴ یادگیری خودجوش

و منظور از یادگیری ذاتی این است که بتوان دانش‌آموز را قادر سازیم که در کسب معارف و مهارت‌ها به‌صورت دائمی و مستمر خود اتکا باشد؛ و لازمه‌ی این کار مهیا شدن چهار رکن اساسی:

۱- مشارکت دانش‌آموز حین تدریس و بانشاط بودن آن.

۲- وجود انگیزه و مشوق.

۳- در اختیار گذاشتن اطلاعات ویژه و منحصر به فرد.

۴- مطلع ساختن فوری دانش‌آموز از نتیجه کارش. (اسماعیل، ۱۹۹۱م: ۲۸۶)

آموزش برنامه‌ریزی شده یکی از روش‌های یادگیری ذاتی است که بر پایه دیدگاه رفتاری علم روانشناسی استوار است و برای روش آموزش برنامه‌ریزی شده نکات مثبت زیادی است از جمله آن‌ها:

«۱- تعلیم ذاتی دانش‌آموز را تشویق می‌کند که مسئولیت آموزش خود را به میل خود تقبل کند.

۲- ارائه دادن موضوعات درس به‌صورت عمودی و پی‌درپی که نتیجه آن معلومات به‌صورت روشن ساده در اختیار دانش‌آموز قرار گیرند.

۳- دانش‌آموز گام‌به‌گام مراحل درس را پشت سر می‌گذارد و آن‌ها را فرامی‌گیرد و در حافظه تثبیت می‌کند و این چنین دانش‌آموز همیشه با درس پیش می‌رود.

۴- معلم نسبتاً از یادآوری درس‌های گذشته معاف می‌شود و در عوض به تحقق اهداف آموزشی خود می‌پردازد و نقش خود را به‌عنوان راهنما و مشوق در امر آموزش انجام‌وظیفه کند.

۵- رعایت کردن تفاوت‌ها بین دانش‌آموزان و در نظر گرفتن استعداد‌های مختلف فردی آن‌ها تا بتوان همگی آن‌ها را به حد مطلوب برساند» (همان، ۱۹۹۱م: ۲۸۷).

۴-۵ استفاده از کتب و وسایل آموزشی وسایل الکترونیکی

از جمله آن‌ها کتاب‌های کمک‌درسی، مصادر و مراجع و دایرةالمعارف‌های عربی، مجلات و روزنامه‌ها، تابلوهای نقاشی، تصاویر و شکل‌ها، تخته، نقشه‌ها، مجسمه‌ها و... استفاده از وسایل آموزشی به‌عنوان بخشی از متدولوژی آموزش زبان خارجی، از اهمیتی ویژه برخوردار است. مواد درسی می‌توانند بر محتوا و چگونگی یادگیری تأثیر بسزایی داشته باشند. در میان مواد آموزشی، کتاب‌های درسی از اهمیتی ویژه برخوردارند؛ زیرا پایه و اساس محتوای دروس‌اند و میان مهارت‌های آموزشی و فعالیت‌های زبان‌آموزان موازنه ایجاد می‌کنند. (قائمی، ۱۳۸۶ش: ۲۱۵)

برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی، نوارهای ضبط‌شده، فیلم‌های آموزشی، تبلت و غیره مدرسین زبان عربی به این وسایل آموزشی نیازمندند و چه‌بسا برای تدریس یک درس به تعدادی وسیله آموزشی نیازمندند، زیرا که زبان جز شکل و نماد برای انعکاس دنیای واقعی چیز دیگری نمی‌تواند باشد و مدرس توانایی نزدیک کردن رمز و واقعیت را ندارد مگر از طریق مرتبط ساختن این دو. پس مدرس از این طریق می‌تواند مهارت دانش‌آموزان را از طریق مشاهده واقعیت اوضاع مختلف یا از طریق منتقل کردن اوضاع واقعی به شکل تصویری یا شنیداری یا لمسی از طریق حواس پنج‌گانه است. (السید، ۱۹۸۰م: ۱۱۳)

و افزون بر آن برای زبان عربی قدرت تحریک‌آمیزی وجود دارد که به‌وسیله آن می‌توان احساس و عواطف و برانگیختن آن‌ها را منتقل ساخت، پس اگر مدرس بتواند بین زبان عربی و واقعیت موجود ارتباط برقرار کند درواقع توانسته است که احساسات و عواطف دانش‌آموزان خود را در محیطی سرشار از صدق و امانت‌داری پرورش دهد و این ارتباط در تقویت حس برانگیختگی و رضایتمندی‌های عاطفی‌شان مؤثرتر است. (همان، ص ۱۱۴)

۴-۶ روش برگزاری مسابقات لغوی و ادبی

این مورد نقش مهمی در مهیا کردن محیطی شاد که از آموزش و بهره‌خالی نیست، ایفا می‌کند، اضافه بر این وقت‌گیر نیست و تنها $\frac{1}{4}$ زنگ درس را شامل می‌شود و در کسب مهارت‌های اساسی در یادگیری زبان عربی نقش بسزایی ایفا می‌کند. دانش‌آموز برای اطلاع از شرایط مسابقه به

مشارکت فعال دست می‌زند و تلاش خود را دوچندان می‌کند؛ و همچنین این تلاش و فعالیت بر احساسات دانش‌آموز اثر می‌گذارد و اهتمام و تمرکز او را مضاعف می‌کند. (الفار ابراهیم، ۲۰۰۰م: ۲۱۳)

این روش ساده و مفید شامل موارد زیر است:

۴-۶-۱ اعراب‌گذاری

«اعراب‌گذاری کلمات» عبارت است از علمی که درباره علائم و حرکات حروف، اعم از حرکات کوتاه و حرکات کشیده و علائمی چون سکون، تشدید و... سخن می‌گوید. معلم می‌تواند یک یا چند جمله طرح کند و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد و از آن‌ها بخواهد این جملات را اعراب‌گذاری کنند. یک نکته که معلم نباید از آن غافل شود این است که جملات را طوری انتخاب کند که از ساده به سخت باشند و دانش‌آموزان بتوانند با استفاده از درس‌های گذشته جملات را اعراب‌گذاری کنند. این امر موجب می‌شود که دانش‌آموزان پیشرفت کنند و رقابت سالم بین آن‌ها ایجاد شود.

۴-۶-۲ مسابقه کلمات متقاطع

جدول کلمات متقاطع جدولی است که کلمات را به شکل حرف‌به‌حرف در آن قرار دارد و به‌عمد بعضی از خانه‌های آن خالی هستند که توسط کسی که حل می‌کند، باید پر شود و این کلمات به‌وسیله خانه‌های سیاه از هم جدا می‌شوند و نوعی سرگرمی است.

معلم جهت تقویت هر چه بیشتر سطح زبان‌آموزان، اقدام به برگزاری مسابقه جدول کلمات متقاطع می‌نماید؛ و برای مثال جدول را به‌صورت گروهی حل شود و با کمک همدیگر کلمات مترادف و متضاد و آنچه در جدول خواسته‌شده را حل کنند و باید طوری طرح شود که تمام دانش‌آموزان بتوانند در حل آن مشارکت داشته باشند؛ و این هدف تمام بازی‌های واژگان است؛ زیرا آنچه از این جدول مورد انتظار است که با شیب ملایم بین سهل - که به اندیشیدن نیاز دارد - و سخت حرکت کند.

۴-۶-۳ خواندن تصویر

این بازی، یک نگاه فکری و تأملی و تحلیلی ایجاد می‌کند، از این رو از هر دانش‌آموز می‌خواهد یک توضیحی که از یک جمله بیشتر نباشد (به خاطر ضیق وقت) درباره آنچه از تصویر فهم و درک کرده بنویسد، هرچند این بازی ساده به نظر می‌آید، اما به دانش‌آموزان کمک می‌کند که به ژرف‌اندیشی و فهم و درک عادت کنند.

۴-۷-۷ ابتکارات فردی

این شبیه بازی نیست بلکه عملی است که ثابت می‌کند که معلم زبان عربی هم در داخل کلاس تأثیرگذار است هم خارج کلاس، به عبارت دیگر از ابتکارات ادبی دانش‌آموزان حمایت کرده و آن‌ها را به نوشتن انواع ادبی همچون شعر، قصه، رمان، نقد و غیره تشویق کند؛ اما باید این نکته را در نظر گرفت که معلم نباید این فعالیت‌ها را در نمره دانش‌آموزان لحاظ کند، زیرا این ابتکارات ربطی به کتاب درسی ندارد و فعالیتی آزاد محسوب می‌شوند. (اسماعیل، ۱۹۹۱م: ۲۶۴)

اضافه بر این موارد، بازی‌ها و سرگرمی‌های زیادی وجود دارند که معلم می‌تواند آن‌ها را به دانش‌آموزان معرفی کند، زیرا که دانش‌آموزان همیشه به تجدید و نوآوری نیاز دارند هرچند از چند دقیقه تجاوز نکند.

۵- پیشنهادها

- ۱- دوری جستن از روش‌های تقلیدی آموزش زبان عربی.
- ۲- تشکیل دوره‌های فعال برای مدرسین زبان عربی که بر پایه جدیدترین برنامه‌های جهانی همچون: یادگیری سریع و آموزش فعال است.
- ۳- آموزش زبان عربی از طریق صوت و تصویر و این مورد با نمایش فیلم‌های مختلف آموزشی - که با سن و درک دانش‌آموزان تناسب دارد- و نقد و بررسی و نتیجه‌گیری از آن‌ها

تحقق می‌یابد. استاد رفاعی معتقد است این روش ۵۰٪ می‌تواند به دانش‌آموزان در فهم مفردات و چگونگی به‌کارگیری آن‌ها در جملات کمک کند. (نضیره، ۲۰۱۴: ۱۰)

۴- تأکید بر مهارت خواندن و نوشتن به زبان عربی با مراعات قواعد نحوی و صرفی و همچنین توجه خاص به مکالمه و گوش دادن به آن و درست تلفظ کردن مخارج حرف، اضافه بر آن تمرین کردن برای تسلط بر مهارت‌های چهارگانه زبانی قرائت، کتابت، گوش دادن به مکالمه و فن سخنرانی.

۵- قواعد زبان عربی را به‌عنوان وسیله‌ای برای درست خواندن، درست نوشتن و درست فهمیدن به آن نگاه شود و از قواعد پیچیده و مبهم و بحث‌های گسترده صرفی دوری کرد و باید به‌اندازه فهم و درک دانش‌آموز از این قواعد دستوری بهره جست.

۶- از آنجایی که اکثر مجموعه‌های آموزشی که تا به حال برای آموزش دستور زبان عربی تهیه شده‌اند، براساس روش‌های سنتی آموزش زبان هستند، پیشنهاد می‌شود مجموعه‌هایی برای آموزش دستور در زبان عربی تهیه شود که مطابق روش‌ها و رویکردهای ارتباطی باشد.

نتیجه‌گیری

۱- روش‌های سنتی به دلیل آموزش زبان بدون توجه به بافت کلام و نقش ارتباطی زبان به کسب توانش ارتباطی نمی‌انجامد؛ و امروز ناکارایی آن‌ها پیش از هر زمان دیگر مشخص شده است.

۲- با بررسی روش‌های سنتی و نوین مشخص شد که روش‌های نوین نسبت به روش‌های سنتی با توجه به برخورداری از ویژگی‌های مثبت همچون ایجاد انگیزه، خلاقیت، اعتمادبه‌نفس، ارتباط. ارجحیت دارند.

۳- روش‌های نوین بر نقش‌های اجتماعی زبان تأکید دارد و سعی در برطرف کردن ضعف دانش‌آموزان در استفاده از زبان عربی در موقعیت‌های ارتباطی و اجتماعی دارد و گامی مؤثر در بهبود آموزش و یادگیری این زبان در مدارس برداشته‌اند.

۴- روش‌های نوین به صورت عام با طرح مشکل یا قضیه‌ای علمی، معلم و دانش‌آموز را در یک فضای ارتباطی مثبت دوطرفه قرار می‌دهند تا با بحث، گفتگو و تبادل نظرهای فردی و جمعی درصدد یافتن راه‌حل برآیند.

۵- علی‌رغم اینکه قدرت و توانایی قواعد برای تولید جملات ضروری است، اما باید توجهات را به سمت‌وسوی دانش و مهارت‌های موردنیاز برای استفاده از ساختارهای دستوری و دیگر جنبه‌های مورد اقتضای زبان برای اهداف مختلف ارتباطی از قبیل بیان درخواست‌ها، ارائه مشاوره، پیشنهاد، شرح خواسته و نیاز و موارد دیگر نیز معطوف نمود که هدف اصلی از آموزش زبان نیز همین موارد هستند.

منابع و مآخذ

- إسماعیل، زکریا، (۱۹۹۱م)، طرق تدریس اللغة العربیة، الإسکندریه، دار المعرفة الجامعیة.
- الحصری، ساطع، (۱۹۵۶م)، أصول تدریس اللغة العربیة، بیروت، دار الکشاف.
- السلیتی، فراس و فؤاد مقدادی، (۲۰۱۲م)، أثر برنامج تعليمی قائم علی المدخل الوظيفی فی تحسین مهارات القراءة الناقدۀ لدى طلاب الصف التاسع الأساسی فی الأردن، مجلة جامعة النجاح للأبحاث (العلوم الإنسانیة) المجلد ۲۶.
- السيد، محمود، (۲۰۱۷م)، طرائق تدریس اللغة العربیة، دمشق، دار الملايين.
- الفار ابراهيم، (۲۰۰۰م)، تربویات الحاسوب وتحديات مطلع القرن الحادی والعشرين، القاهرة، دار الكتاب الجامعی.
- حقانی، نادر، (۱۳۸۳ش)، روش دستور- ترجمه در بستر آموزش الکترونیکی، پژوهش زبان‌های

خارجی ۱۳۸۳ شماره ۲۲.

- خرما، نايف وعلی حجاج، (۱۹۸۸م)، اللغات الأجنبيةة تعلیمها وتعلمه، الكويت، سلسلة عالم المعرفة، المجلس الوطنی للثقافة والفنون والآداب، العدد ۱۲۶.
- سلیمی، علی، (۱۳۸۶ش)، آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص‌ها، کاستی‌ها و راهکارها)، مجموعه مقالات همایش مدیران گروه‌های عربی کشور، دانشگاه بوعلی همدان.
- طعیمة، رشدى أحمد، (۱۹۸۶م)، المرجع فی تعلیم اللغة العربیة للناطقین بلغات أخرى، مکة، جامعة أم القرى.

- قائمی، مرتضی، (۱۳۸۶ش)، آموزش مهارت نوشتن عربی در ایران؛ موانع و راهکارها، مجموعه مقالات همایش مدیران گروه‌های عربی کشور، دانشگاه بوعلی همدان.
- قاسم‌خان، سودابه، لیلی محمدحسین، (۱۳۸۸ش)، یادگیری از طریق همیاری، تهران، نشر نی.
- قوره، علی عبد السمیع، وجیه المرسی ابو لبن، (۱۹۹۵م) الاستراتیجیات الحدیثه فی تعلیم و تعلم اللغه، القاهرة، مصر، مطبعة الشیما.
- مجلسی، محمد باقر، (۱۳۶۴ش)، بحار الأنوار، ج ۱، چ ۲، تهران، دارالکتب الإسلامیه.
- ملکی، ولی‌الله، (۱۳۹۶ش)، ضرورت آموزش زبان عربی، گروه آموزشی زبان و ادبیات عربی، شهرستان خمین.
- نصیره، بوخاتم، (۲۰۱۴م)، دور التکنولوجیا فی تعلیم اللغه العربیه لغير الناطقین بها، جامعه الطارف، کلیه الآداب و اللغات.

<http://farsiancoz.blogfa.com/post/۱۶>

<https://fa.wikipedia.org>

